

บทที่ 2

แนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สื่อมวลชนกับสิ่งแวดล้อม

ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ 1 ว่าปัจจุบันนี้มนุษย์เรากำลังพบกับสิ่งที่เรียกว่าวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่นับวันยิ่งรุนแรงมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับประเทศหรือระดับโลกก็ตาม กล่าวได้ว่าประชาชนทุกคนทุกหนทุกแห่งเริ่มรู้สึกว่กำลังได้รับแรงกดดันและผลกระทบจากปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

สื่อมวลชนในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญที่สุดสถาบันหนึ่งในปัจจุบันถูกคาดหวังให้แสดงบทบาทหน้าที่สำคัญต่อเรื่องสิ่งแวดล้อมคือการสอดส่องดูแล (Surveillance) สมาชิกในสังคมมีความคาดหวังว่าสื่อมวลชนต้องทำหน้าที่คอยติดตามสำรวจ สอดส่องสถานการณ์สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เก็บรวบรวมและรายงานสถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งสถานการณ์ที่ดีและร้ายให้คนในสังคมได้รับรู้ รับทราบ โดยที่สื่อมวลชนเองต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อให้สามารถทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้แก่ประชาชนได้เป็นอย่างดี (ชมรมสื่อมวลชนด้านสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย, 2532: บทที่ 2)

ความคาดหวังในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นไปตามทัศนะของนักคิดด้านสื่อสารมวลชนสำนักหน้าที่นิยมอย่าง Harold D.Lasswell ที่มองว่าสื่อมวลชนมีหน้าที่รักษาเสถียรภาพของสังคม นอกเหนือจากหน้าที่สอดส่องดูแล (Surveillance) สื่อมวลชนยังมีหน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม (Correlation) และหน้าที่สืบทอดวัฒนธรรมของสังคม (Cultural Transmission) (กาญจนา แก้วเทพ, 2541: 212-213)

การรายงานข่าวสิ่งแวดล้อมเป็นผลสืบเนื่องมาจากภาระหน้าที่สอดส่องดูแลสถานการณ์สิ่งแวดล้อม และคำถามที่ตามมาคือตลอดสี่ทศวรรษที่ผ่านมาสื่อมวลชนได้ทำหน้าที่สอดส่องสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไปในทิศทางใด

Alavi Dahlan (อ้างถึงใน กาญจนนา แก้วเทพ, 2537: 3 และ 2541ค: 66-68) ได้สำรวจพัฒนาการของการรายงานข่าวสิ่งแวดล้อมในสื่อมวลชนตะวันตกและพบว่าสื่อมวลชนจำนวนไม่น้อยได้เกาะติดสถานการณ์สิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม การประชุมเรื่องสิ่งแวดล้อมโลกที่กรุงสต็อกโฮล์ม (Stockholm Conference) เมื่อปี ค.ศ.1972 ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้การรายงานข่าวสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่สื่อมวลชนมักจะรายงานข่าวสิ่งแวดล้อมที่เป็นเกี่ยวกับมหันตภัยที่มีสาเหตุจากธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ภาวะความแห้งแล้ง ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว ฯลฯ สื่อมวลชนเริ่มหันมาให้ความสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ทำให้การนำเสนอข่าวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมค่อยๆ เคลื่อนย้ายจุดเน้นหนักตามไปด้วย

Alavi Dahlan สรุปพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปในการทำงานของสื่อมวลชนในประเด็นสิ่งแวดล้อมเอาไว้ดังนี้

1. เกณฑ์การเลือกข่าว ในระยะแรก เรื่องสิ่งแวดล้อมยังไม่ค่อยได้รับการยอมรับว่าเป็นข่าวเหมือนเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง กีฬา อาชญากรรม สิ่งแวดล้อมจะกลายเป็นข่าวก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้นและเป็นเหตุการณ์ที่ถูกประเมินแล้วว่ามีความค้ำของข่าว อย่างเช่น เรื่องโรงงานยูเรเนียมคาร์ไบด์ระเบิดที่เมืองโบปาล ประเทศอินเดีย

2. ขอบเขตของข่าว ในระยะเริ่มแรกประเด็นสิ่งแวดล้อมมักจะเป็นเรื่องน้ำ อากาศ พื้นดินและพลังงาน ต่อมาจึงเริ่มขยายเข้ามาสู่เรื่องการสงวนพันธุ์พืชและสัตว์ การหาทางเลือกใหม่ของพลังงานหรือเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น

3. การเคลื่อนย้ายจุดสนใจ สื่อมวลชนเริ่มหันมาสนใจหายนะภัยทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ แม้แต่ในการรายงานข่าวหายนะภัยทางธรรมชาติก็มีการค้นหาว่ามนุษย์ได้มีส่วนเข้าไปทำลายธรรมชาติหรือไม่ อย่างไร

4. การขยายขอบเขตปริมาณของสิ่งแวดล้อม แต่เดิม การรายงานข่าวสิ่งแวดล้อมมีขอบเขตจำกัดอยู่ในระดับท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่เท่านั้น แต่เมื่อมีความเข้าใจใหม่เกิดขึ้นว่าสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่โยงใยถึงกันหมด การรายงานข่าวสิ่งแวดล้อมจึงขยายอาณาเขตกว้างขวางขึ้น

5. การเติบโตของความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เนื่องจากความสนใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมของประชาชนเพิ่มขึ้น และเนื่องจากความซับซ้อนของประเด็นสิ่งแวดล้อมทำให้สื่อต้องมีการปรับตัวให้มีลักษณะเฉพาะมากยิ่งขึ้น เช่น มีการจัดหน้าหรือคอลัมน์พิเศษสำหรับเรื่องสิ่งแวดล้อม การจัดสรรพื้นที่ในสื่อประเภทต่างๆ สำหรับเรื่องสิ่งแวดล้อมไว้เป็นการเฉพาะ มีการพัฒนาบุคลากรที่เชี่ยวชาญเฉพาะด้านการทำข่าวหรือทำรายการสิ่งแวดล้อม

6. การรายงานข่าวด้านเทคนิคที่ดูเป็นเรื่องธรรมดาในชีวิตประจำวัน การรายงานข่าวหรือการทำรายการของสื่อมวลชนค่อยๆ ยกกระดับจากการกระตุ้นให้เกิดความตระหนักและสำนึกในปัญหาสิ่งแวดล้อมให้กลายเป็นการเจาะลึกถึงวิธีการหาทางแก้ไขป้องกัน เมื่อนักข่าวมีความสนใจด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น การรายงานก็ไม่จำเป็นต้องเป็นกรณียานะขนาดใหญ่ซึ่งไม่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกวันเท่านั้น เพราะนักข่าวสามารถพัฒนาขีดความสามารถในการรายงานเรื่องราวที่เป็นเรื่องธรรมดาในชีวิตประจำวันและดูเหมือนไม่สลักสำคัญได้

7. การติดตั้งแนวคิดใหม่ ถึงแม้ว่าสิ่งแวดล้อมจะยังคงให้ความสนใจกับข่าวประเภทที่เป็นข่าวหนัก ที่ต้องเป็นเหตุการณ์ซึ่งมีผลกระทบขนาดใหญ่ต่อคนหมู่มาก แต่ในระยะหลังสื่อมวลชนก็เริ่มรายงานแนวคิดใหม่ๆ ด้านสิ่งแวดล้อม ที่อาจจะจะเป็นประเด็นที่ได้มาจากการประชุมสัมมนา แลกเปลี่ยนความคิด

ข่าวสิ่งแวดล้อม

ข่าวสิ่งแวดล้อมถือเป็นส่วนหนึ่งของฝ่ายข่าวในกองบรรณาธิการที่ต้องทำงานประสานไปกับการทำงานของกองบรรณาธิการโดยรวมอย่างกลมกลืน ขณะเดียวกันงานข่าวสิ่งแวดล้อมก็มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไปจากข่าวประเภทอื่น กล่าวคือ (ชมรมสื่อมวลชนด้านสิ่งแวดล้อม แห่งเอเชีย, 2532, บทที่ 3)

(1) ข่าวสิ่งแวดล้อมคือเรื่องที่อยู่บนพื้นฐานของความไม่แน่นอนอันเกิดขึ้นเนื่องจากความไม่แน่ใจและการเปลี่ยนแปลงข้อสรุปของนักวิทยาศาสตร์ ความขัดแย้งในการตัดสินใจระหว่างผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ความไม่น่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากทางราชการ

(2) ชาวสิ่งแวดล้อมมีความสลับซับซ้อน นอกเหนือไปจากเรื่องราวทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีแล้ว ชาวสิ่งแวดล้อมยังโยงใยไปถึงประเด็นทางการเมือง ภาวะทางสังคม ผลกระทบทางเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิตของประชาชน นอกจากนี้ประเด็นทางสิ่งแวดล้อมไม่ได้มีแต่เฉพาะด้านบวกหรือด้านลบที่แบ่งอย่างชัดเจน หรือมีเฉพาะสองค่ายความคิดที่เห็นไม่ตรงกัน ประเด็นทางสิ่งแวดล้อมอาจจะเกิดขึ้นพร้อมกันหลายๆด้าน และมีหลายกลุ่มที่มีทัศนะแตกต่างกันออกไปในเรื่องเดียวกัน ดังนั้นในการจะทำชาวสิ่งแวดล้อมให้ครบคุณค่าของความเป็นชาว นักชาวสิ่งแวดล้อมต้องมองให้ออกถึงประเด็นต่างๆ ที่โยงใยสัมพันธ์กับชาวนั้น

(3) ชาวสิ่งแวดล้อมประกอบด้วยข้อมูลทางวิชาการและศัพท์เทคนิคต่างๆเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะชาวสิ่งแวดล้อมได้บรรจุเอาเรื่องราวทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและเศรษฐกิจรวมเข้าไว้ด้วยกัน แหล่งข่าวหลักด้านสิ่งแวดล้อมจึงหนีไม่พ้นจากผู้เชี่ยวชาญเรื่องเหล่านั้น ซึ่งมักพูดจาด้วยศัพท์แสงทางวิชาการที่คนทั่วไปเข้าใจยาก จึงเป็นหน้าที่ของนักชาวสิ่งแวดล้อมที่ต้องพยายามอธิบายศัพท์เทคนิคเหล่านั้นให้คนอ่านเข้าใจ

คำอธิบายดังกล่าวสอดคล้องกับสิ่งที่ David Hendin นำเสนอไว้ว่าชาวสิ่งแวดล้อมมีลักษณะพิเศษ และนักข่าวสายสิ่งแวดล้อมก็เป็นบุคคลที่มีลักษณะพิเศษ พวกเขาไม่ใช่ นักวิทยาศาสตร์ พวกเขาไม่ใช่ นักสิ่งแวดล้อม หากแต่พวกเขาต้องอยู่ตรงกลางระหว่างคนเหล่านั้น (Hage et al., 1976: 243)

(4) ชาวสิ่งแวดล้อมเป็นชาวที่เกี่ยวข้องกับประชาชนและกลุ่มคนหลายฝ่าย นักชาวสิ่งแวดล้อมต้องรายงานข่าวด้วยความเป็นกลางและนำเสนอทัศนะของทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน ต้องรักษาสมดุลในการนำเสนอข่าวจากนานาทัศนะให้ดีที่สุด

(5) ชาวสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ของคนและถูกแวดล้อมด้วยข้อขัดแย้ง ถกเถียงนานาประการ ดังนั้นนักชาวสิ่งแวดล้อมจึงต้องระมัดระวังไม่เสนอข่าวที่เป็นการกระตุ้นให้ประชาชนลุกฮือ จนเกิดเหตุโกลาหล หน้าที่ของนักข่าวคือการเสนอข้อเท็จจริง ผลดี ผลเสียที่มีต่อประชาชน จากนั้นปล่อยให้ประชาชนเป็นฝ่ายพิจารณาเองด้วยเหตุผลและสำนึกที่มีอยู่ว่าจะตัดสินใจอย่างไร ไม่ใช่หน้าที่ของนักข่าวที่จะต้องไปชี้นำ

(6) ชาวสิ่งแวดลอมอาจจะไม่ยุติลงได้เพียงแค่การรายงานข่าวครั้งเดียว หรือรายงานเพียงแค่เหตุการณ์เดียว เพราะความเป็นไปทางสิ่งแวดลอมต้องอาศัยเวลาในการคลี่คลาย สิ่งที่เกิดขึ้นในวันนี้อาจเป็นแค่การเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงที่ใช้เวลายาวนานนับปี ดังนั้นนักข่าวสิ่งแวดลอมจึงควรเก็บบันทึกและคอยติดตามผลเพื่อนำกลับมาอ้างอิง เขียนถึงได้อีกในภายหน้า

(7) นักข่าวสิ่งแวดลอมมักถูกคาดหวังจากประชาชน รัฐบาล และ องค์กรเอกชนให้เป็นผู้แสดงบทบาทสำคัญในการจัดการกับสภาพการณ์ทางสิ่งแวดลอมที่เกิดขึ้น สื่อมวลชนถูกมองเป็นเหมือนที่พึ่งของทุกฝ่าย เช่น ฝ่ายประชาชนมักขอร้องให้สื่อมวลชนลงข่าวร้องทุกข์ที่เกิดจากสภาพแวดลอมเป็นพิษ ฝ่ายรัฐบาลมักขอร้องให้สื่อมวลชนแสดงบทบาทเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาสภาพแวดลอมต่างๆ เพื่อช่วยให้นโยบายของรัฐบาลประสบความสำเร็จ

ชาวสิ่งแวดลอมเป็นข่าวที่เพิ่งถูกจัดแบ่งเป็นประเภทเฉพาะเมื่อไม่นานมานี้ เพื่อตอบสนองต่อความสนใจของประชาชนที่มีต่อปัญหาคุณภาพสิ่งแวดลอมที่นับวันยิ่งแย่ง ปัญหาสิ่งแวดลอมกลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจและมีแนวโน้มที่จะขยายขอบเขตมากยิ่งขึ้นในอนาคต เพราะความเร่งด่วนและร้ายแรงของปัญหาสิ่งแวดลอมนี้ทำให้ส่วนต่างๆ ของประชาคมโลก ไม่ว่าจะเป็นชุมชนท้องถิ่น ขบวนการสิ่งแวดลอม รัฐบาลแห่งชาติ องค์กรระดับภูมิภาคและองค์กรระหว่างประเทศ รวมถึงสถาบันสื่อมวลชนต่างถกเถียงและเตรียมการเพื่อแก้ไขปัญหา

ชาวสิ่งแวดลอมครอบคลุมประเด็นต่างๆ มากมาย อาทิเช่น ฝนกรด, อากาศเป็นพิษ, การตัดไม้ทำลายป่า, ความแห้งแล้ง, ระบบนิเวศวิทยา, ปฏิกริยาเรือนกระจก, การทำลายชั้นบรรยากาศ, ปริมาณน้ำบาดาลและน้ำบนผิวดิน, การจับปลาที่มากเกินไป, ยาฆ่าแมลง, โรงงานไฟฟ้านิวเคลียร์, กัมมันตรังสี, สารเคมีและโลหะที่เป็นพิษ ฯลฯ พอจะสรุปได้ว่าชาวสิ่งแวดลอมส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีซึ่งประกอบด้วยข้อมูลทางวิชาการและศัพท์เทคนิคต่างๆ เป็นจำนวนมาก ดังนั้นแหล่งข่าวหลักด้านสิ่งแวดลอมจึงหนีไม่พ้นบรรดาผู้เชี่ยวชาญที่มักพูดจาด้วยศัพท์แสงทางวิชาการ ซึ่งเป็นความรู้เฉพาะทางและค่อนข้างเข้าใจยากสำหรับประชาชนทั่วไป จึงเป็นหน้าที่ของนักข่าวสิ่งแวดลอมที่ต้องอธิบายเรื่องเหล่านี้ให้ประชาชนเข้าใจ

นอกจากนี้ข่าวสิ่งแวดล้อมยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภัยพิบัติ ภัยธรรมชาติอันเกิดจากการแปรเปลี่ยนของสภาพแวดล้อมและเกิดจากมลภาวะที่มนุษย์เป็นต้นเหตุสำคัญ สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญในการสื่อสารในสภาวะที่ไม่ปกติเหล่านั้น โดยการแจ้งหรือบอกข่าวแก่สาธารณชนเกี่ยวกับภัยธรรมชาติหรืออันตรายทางสิ่งแวดล้อมว่าอยู่ในอัตราเสี่ยงขั้นใด พอยอมรับได้หรือไม่ เมื่อใดก็ตามที่สาธารณชนเกิดความกลัวในเรื่องของความเสี่ยงในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ย่อมหมายความว่าพวกเขาไม่ได้รับข้อมูลเตือนภัยหรือชี้แจงภาวะเหตุการณ์อย่างเพียงพอ เป็นหน้าที่ของสื่อมวลชนที่จะต้องเพิ่มข้อมูลที่ถูกต้องและเพียงพอที่จะทำให้สาธารณชนมีการรับรู้ที่กระจ่างชัด และสามารถตระหนักรู้ในเหตุการณ์นั้นๆ มากขึ้น

อย่างไรก็ตามการเสนอข่าวสิ่งแวดล้อมต้องการการนำเสนอในแง่มุมที่มากกว่าการสื่อสารให้ประชาชนรับรู้ถึงภาวะความเสี่ยงที่เกิดจากมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมหรือปัญหามลภาวะหรือการทำลายสิ่งแวดล้อม ข่าวสิ่งแวดล้อมที่นำเสนอควรมีส่วนกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความเข้าใจในปัญหาสิ่งแวดล้อมว่าสาเหตุของปัญหาที่แท้จริงคืออะไร เพื่อให้ประชาชนแก้ปัญหาได้อย่างตรงประเด็นมากยิ่งขึ้น

ความสลับซับซ้อนของปัญหาสิ่งแวดล้อมทำให้การรายงานข่าวอย่างครอบคลุมทั้งในเชิงปริมาณและเจาะลึกในเชิงคุณภาพมีความจำเป็นมากขึ้น (Hage et al., 1976: 239-240) ดังที่ได้มีการเสนอข้อแนะนำในการรายงานข่าวสิ่งแวดล้อมว่า นักข่าวสายสิ่งแวดล้อมควรศึกษาประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ให้เข้าใจ และค้นคว้าข้อมูลอ้างอิงที่จะมาช่วยอธิบายให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น โดยข้อมูลที่นำมาอ้างอิงประกอบจำเป็นต้องเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ประเมินวัดได้และตรวจสอบได้ ความเข้าใจในประเด็นปัญหาจะช่วยให้นักข่าวสามารถตั้งคำถามได้ตรงประเด็นและเจาะข้อมูลได้ลึกยิ่งขึ้น การตั้งประเด็นคำถามถือเป็นเครื่องมือสำคัญของการสื่อข่าว นอกจากนี้ข่าวสิ่งแวดล้อมที่ดีควรมีแหล่งข่าวจากหลายด้าน หากเกิดความขัดแย้งขึ้นนักข่าวควรพยายามหาข้อมูลจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องไม่ละเลยแหล่งข่าวที่เป็นนักวิทยาศาสตร์หรือนักวิชาการ (วิลลาซีนี พิพิทรกุล, 2538: 128-129)

ตัวอย่างการศึกษาวิจัยเรื่องสื่อมวลชนกับการเสนอข่าวสิ่งแวดล้อม

ในช่วงสิบปีที่ผ่านมา วงการวิชาการสื่อสารมวลชนไทยได้ศึกษาวิจัยถึงเรื่องสื่อมวลชนกับสิ่งแวดล้อมในหลายแง่มุมไม่ว่าจะเป็นการศึกษาผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทางและผู้รับสาร ซึ่งจากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมา ผู้วิจัยพบว่าผลการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของสื่อมวลชนไทยในประเด็นสิ่งแวดล้อมมีประโยชน์ต่องานวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการของกระบวนการทำงานของนักข่าวสายสิ่งแวดล้อม เพราะผลการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นเครื่องบ่งชี้สภาพที่เป็นจริงของสังคม เป็นเครื่องสะท้อนความเข้าใจและความตั้งใจของผู้ส่งสาร และเป็นเครื่องสะท้อนถึงบทบาทที่สื่อมวลชนกำลังแสดงอยู่

งานวิจัยเรื่องบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการประสานประโยชน์ระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศึกษากรณีสร้างเขื่อนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยของฤดีมาส ปางพุมพิงศ์ ศึกษาจากข่าวและบทความทุกชนิดเกี่ยวกับเขื่อนของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตจากหนังสือพิมพ์ชนิดแพร่หลายทั่วไปและหนังสือพิมพ์ชนิดคุณภาพจำนวน 10 ชื่อ ฉบับตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2530 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2533 โดยพิจารณาสัดส่วนของเนื้อหาที่สนับสนุนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและประสานประโยชน์ระหว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ผลการวิจัยสรุปได้ว่าหนังสือพิมพ์ได้ให้ความสำคัญต่อเนื้อหาที่แสดงถึงการประสานประโยชน์มากที่สุด รองลงมาเป็นเนื้อหาที่สนับสนุนการอนุรักษ์หรือคัดค้านการสร้างเขื่อน ซึ่งพบว่าเนื้อหาทั้งสองประเภทนี้มีปริมาณไม่ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ส่วนเนื้อหาที่สนับสนุนการพัฒนาหรือการสร้างเขื่อนกลับมีการนำเสนอในปริมาณที่น้อยที่สุดและแตกต่างจากเนื้อหาสองประเภทแรกอย่างเห็นได้ชัด

งานวิจัยของอุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (1994) ศึกษาวาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในสื่อของไทย (Environmental discourses in the Thai media) ศึกษากรณีเขื่อนแก่งกรุง จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยวิเคราะห์ข่าวและสารคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในหนังสือพิมพ์มติชน สยามรัฐ ผู้จัดการ เดอเนชั่นและบางกอกโพสต์ ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2533

เพื่อชี้ให้เห็นว่าหนังสือพิมพ์มีปัญหาในการเสนอวาทกรรมแบบใหม่อยู่มาก เงื่อนไขในการทำงานและกระบวนการในการเสนอมีส่วนทำให้การเสนอประเด็นทางนิเวศวิทยาทำไม่ได้เต็มที่ การเสนอข่าวแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

1. การเสนอในตอนแรกเป็นการเสนอโดยให้เหตุผลระหว่างฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายที่คัดค้านการสร้าง

2. การเสนอความรุนแรง (การประท้วง) ทำให้ภาพการแก้ไขปัญหาด้านนิเวศวิทยาถูกรวมเข้ากับความรุนแรง ภาพลักษณ์ที่เกิดขึ้นกลายเป็นความไม่มีเหตุผล ผลเสียคือความเข้าใจในเรื่องนี้กลายเป็นภาพลบ

3. การเสนอโดยอิงกับการเมืองในการตัดสินใจเป็นขั้นสุดท้าย

งานวิจัยของเยาวดา ตฤษณานนท์ (2535) ที่ศึกษาท่าทีของสื่อมวลชนต่อโครงการก่อสร้างเขื่อนพลังน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย โดยศึกษาเฉพาะกรณีเขื่อนน้ำโจน เขื่อนแก่งกรุงและเขื่อนปากมูล และอาศัยการวิเคราะห์เนื้อหาจากเอกสารสื่อสิ่งพิมพ์ช่วงระหว่างปีพ.ศ.2525-2533 เป็นหลัก

ผลการวิจัยพบว่าสื่อมวลชนมีนโยบายมุ่งเน้นข่าวตามประเด็นที่ประชาชนให้ความสนใจ โดยพิจารณาคุณค่าของข่าวในแง่ความขัดแย้งซึ่งเป็นข่าวเชิงลบเป็นหลักสำคัญ และเสนอในแบบเร้าอารมณ์เพื่อตอบสนองความสนใจของตลาดคนอ่าน จุดขายที่สื่อมวลชนเลือกเสนอคือประเด็นความขัดแย้งในการคัดค้านเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเสนอในแบบเร้าอารมณ์เพื่อเพิ่มจุดขายให้เด่นและดึงดูดความสนใจของผู้อ่านได้ทุกส่วนของตลาดข่าวสาร เป็นการเสนอข่าวโดยเน้นติดตามกระแสการคัดค้าน เหตุการณ์ชุมนุมประท้วงมากกว่าการอธิบายด้วยข้อมูลทางวิชาการเพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจมากขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ (2541ค: 72) ชี้ให้เห็นว่าเป็นลักษณะที่เน้นการเมืองมากกว่าสีเขียวของเรื่องข่าวสิ่งแวดล้อม สะท้อนว่าสื่อมวลชนแสดงบทบาทเป็นผู้ให้ความบันเทิงรื่นเริงใจมากกว่าเป็นผู้เฝ้าสอดส่องเหตุการณ์)

งานวิจัยศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการสื่อสารเรื่องความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมกรณีมลพิษจากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง โดยวิลาสินี พิพิธกุล (2538) วิเคราะห์เนื้อหาของกรณีสื่อมวลชนนำเสนอสื่อมวลชนแม่เมาะของหนังสือพิมพ์ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น และได้

สัมภาษณ์บรรณาธิการ นักข่าวและบุคคลที่ใกล้ชิดกับวิกฤตการณ์ครั้งนั้นแบบเจาะลึก และสำรวจด้วยแบบสอบถามจากการสุ่มเลือกชาวบ้านแม่เมาะจำนวน 90 ราย เพื่อศึกษานโยบายกระบวนการกำหนดและเลือกสรรข่าวสารของหนังสือพิมพ์ในการเสนอข่าวดังกล่าว และประเมินบทบาทของหนังสือพิมพ์ในกรณีของความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม

ผลการวิจัยสรุปได้ว่าหนังสือพิมพ์นำเสนอข่าวความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมในรูปแบบของรายงานเหตุการณ์ที่คืบหน้าไปแต่ละวัน โดยมุ่งชูประเด็นของความขัดแย้งและผลกระทบมากกว่าการนำเสนอประเด็นที่ให้ความรู้ ความเข้าใจและสร้างความตระหนักในความจำเป็นของการแก้ไขในระยะยาว มีผลให้สังคมตื่นตัวกับเหตุการณ์ความเสียหายเป็นครั้งๆไป ทั้งนี้พบว่ามีปัจจัยและเงื่อนไขทั้งภายในและภายนอกองค์กรหนังสือพิมพ์ที่เป็นข้อจำกัดในการสร้างประสิทธิภาพของการรายงานข่าวความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม เช่น นโยบายการเลือกสรรและกำหนดวาระข่าวสารของหนังสือพิมพ์ ประสิทธิภาพของนักข่าว ความจำกัดของข้อมูลข่าวสารและความขัดแย้งในบริบททางประวัติศาสตร์ระหว่างฝ่ายอนุรักษ์กับฝ่ายพัฒนาอุตสาหกรรม

สำหรับพัฒนาการของเรื่องสิ่งแวดล้อมในสื่อมวลชนของประเทศไทย มีงานวิจัยด้านสื่อมวลชนกับสิ่งแวดล้อมที่ตั้งข้อสังเกตว่าปัจจุบันสื่อมวลชนไทยได้ยกระดับความเข้าใจของสาธารณชนจากที่เคยรับรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมแบบสายลมแสงแดด เน้นการรักธรรมชาติโดยไม่มีบริบททางเศรษฐกิจการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้อง มาเป็นการรับรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมแบบที่เน้นการนำเสนอปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาการจัดการจัดสรรและแย่งชิงทรัพยากรเป็น เรื่องสิ่งแวดล้อมที่ต้องพิจารณาบริบททางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมร่วมด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2541: 67)

พัฒนาการของความรู้เรื่องนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย

การวิจัยเรื่องพัฒนาการของความรู้เรื่องนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมของอรุณจักร์ สัตยานุรักษ์ (2541) พบว่าคำว่านิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมเป็นคำที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทย แต่ในปัจจุบันคำสองคำนี้กลายเป็นคำธรรมดาที่ได้ยินได้ฟังกันโดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน ความหมายของคำทั้งสองผันแปรไปตามบริบท ภายใต้คำว่านิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมประกอบไปด้วยชุด

ของความรู้ที่แตกต่างหลากหลายที่สะท้อนความหมายของคำในแต่ละช่วงเวลาหรือในแต่ละ
เงื่อนไขทางสังคมที่แวดล้อม ในปัจจุบันท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซึ่งทำให้
ความขัดแย้งทางอุดมการณ์และผลประโยชน์สูงขึ้นและสลับซับซ้อนขึ้น ได้ทำให้การรับรู้และแปล
ความหมายของคำว่านิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมหลากหลายขึ้นเป็นเงาตามตัว จนกล่าวได้ว่าใน
หลายกรณี ความขัดแย้งในการนิยามความหมายของคำว่านิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วน
หนึ่งของความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย

ในสังคมไทย มีการเปลี่ยนแปลงความหมายของคำว่านิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม (ซึ่ง
หมายถึงการรับรู้และให้ความหมายแก่การดำรงอยู่ของธรรมชาติรอบตัวมนุษย์) ที่สำคัญอย่างน้อย
สามระยะด้วยกันคือ

ระยะแรก ได้แก่ การรับรู้และให้ความหมายธรรมชาติโดยเน้นลักษณะทางกายภาพ
เป็นการรับรู้และให้ความหมายบนพื้นฐานของความคิดแบบประจักษ์นิยม ซึ่งเกิดขึ้นราวรัชกาลที่ 4
เป็นต้นมา จากเดิมที่อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติด้วยพื้นฐานความคิดเกี่ยวกับอำนาจเหนือ
ธรรมชาติตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและพื้นฐานความเชื่อเรื่องผี มาเป็นสู่การให้ความสำคัญแก่
ความจริงเชิงประจักษ์มากขึ้น ซึ่งการรับรู้และให้ความหมายธรรมชาติโดยเน้นลักษณะทางกาย
ภาพเชิงประจักษ์นิยมยังคงเป็นรากฐานให้แก่การรับรู้และให้ความหมายแก่ธรรมชาติสืบมาจนถึง
ปัจจุบัน

ระยะที่สอง นับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2500 เป็นต้นมา มีการรับรู้และให้ความหมายธรรม
ชาติโดยเน้นว่าลักษณะทางกายภาพมีค่าทางเศรษฐกิจในฐานะทรัพยากรธรรมชาติ ความหมาย
ของธรรมชาติถูกเน้นเพียงด้านหลักด้านเดียวคือด้านที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่คนในสังคมไทย
ควรและสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นความคิดที่เน้นความสามารถของมนุษย์ที่เอาชนะ
ธรรมชาติได้ มองธรรมชาติแบบแยกเป็นส่วนเดียว

ในสังคมไทย นับตั้งแต่เริ่มต้นวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจเป็นต้นมา คำว่า
ทรัพยากรธรรมชาติกลายมาเป็นคำที่นิยมและมีความหมายแก่สังคมอย่างกว้างขวาง และกลาย
มาเป็นหลักคิดที่สำคัญของหน่วยงานราชการทุกหน่วยงานที่จะต้องพยายามนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ
ที่อยู่ในการดูแลของตนมาทำประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ เช่น กรมชลประทาน กรมโลหกิจ

ซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็นกรมทรัพยากรธรณี การให้สัมปทานเหมืองแร่และป่าไม้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

การรับรู้และให้ความหมายธรรมชาติแบบกายภาพถือได้ว่าเป็นกระแสหลักที่ครอบคลุมการศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย ซึ่งเน้นอยู่ที่การศึกษาเพื่อหาทางแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรที่ปลายสุดของกระบวนการใช้ทรัพยากรนั้นๆ หรือที่ขั้นตอนสุดท้ายของปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมแบบปลายท่อ เช่น การแก้ปัญหามลพิษด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกระบวนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมที่ทิ้งน้ำเสียลงสู่แม่น้ำทำให้น้ำเน่า จะแก้ปัญหาโดยการศึกษาหาวิธีสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียก่อนที่จะทิ้งลงสู่แม่น้ำ โดยไม่ได้พิจารณาถึงกระบวนการจัดการน้ำในแม่น้ำนั้นให้เกิดความเป็นธรรม และเกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในลุ่มน้ำนั้นอย่างยั่งยืนทุกด้าน

การรับรู้และให้ความหมายสิ่งแวดล้อมแบบกายภาพก็ยังคงมีพลังแรงกล้าอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าในระยะที่สามจะมีความเปลี่ยนแปลงคำๆนี้ให้อยู่ในอีกลักษณะหนึ่ง

ระยะที่สาม ได้แก่ การรับรู้และให้ความหมายแก่ธรรมชาติที่มีความหลากหลายและซับซ้อน นับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.2515 เป็นต้นมากระแสความตระหนักถึงปัญหาร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมอันเกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาแม่น้ำแม่กลองเน่าได้ทำให้เกิดการปรับตัวของหน่วยงานราชการที่หันมาสนใจและศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อมมากขึ้น จนกระทั่งประมาณ พ.ศ.2518 ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นจุดแปรเปลี่ยนของการรับรู้และให้ความหมายแก่ธรรมชาติให้เป็นอีกลักษณะหนึ่ง กระแสความใส่ใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมเริ่มแรงกล้ามากขึ้นจนรัฐจำเป็นต้องตั้งสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้นมารองรับ

การปรับตัวของระบบราชการเพื่อรับกับกระแสสิ่งแวดล้อมของสังคมได้ดำเนินมาโดยตลอด การปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่และชื่อของกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ.2535 ถือได้ว่าเป็นการปรับตัวของระบบราชการครั้งล่าสุดในการตอบสนองต่อกระแสของสังคมที่ตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

มีการแปรเปลี่ยนการรับรู้ที่เน้นลักษณะทางกายภาพและทรัพยากรธรรมชาติมาสู่การเข้าใจคุณค่าที่เพิ่มทวีมากขึ้นของนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม เน้นว่ามนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ มนุษย์ควรอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืนมากกว่าที่จะพยายามเอาชนะธรรมชาติ เป็นการรับรู้และให้ความหมายแก่ธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปในระดับโลกทัศน์ และการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์นี้เกิดขึ้นพร้อมกับการปะทะและขัดแย้งระหว่างระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่รวมศูนย์ของรัฐซึ่งเน้นเรื่องการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพกับกลุ่มคนที่มีโลกทัศน์ใหม่เกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติที่เริ่มต้นด้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐที่ทำลายระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่วนหนึ่งของการต่อต้านนี้ได้แก่การสร้างองค์ความรู้อีกชุดหนึ่งเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการจัดการสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับสิทธิในการนิยามและจัดการสิ่งแวดล้อม อันได้แก่สิทธิชุมชนรูปแบบต่างๆ อันเป็นสิทธิตามประเพณีของชาวบ้าน

ความเปลี่ยนแปลงของโลกทัศน์ในแต่ละระยะก็ไม่ได้เกิดขึ้นในทุกบริบทของสังคม หากแต่เกิดขึ้นในกลุ่มนักวิชาการบางกลุ่ม กลุ่มชาวบ้านบางกลุ่ม เกิดขึ้นในการสื่อสารทางสังคม บางลักษณะ แต่ก็ถือได้ว่ามีผลกระทบต่อเนื่องไปยังส่วนอื่นๆ ของสังคมแม้ว่าจะยังไม่ได้เป็นกระแสหลักก็ตาม นอกจากนี้การแบ่งการรับรู้และให้ความหมายออกเป็นสามระยะนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า การรับรู้และให้ความหมาย อันนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ในแต่ละช่วงจะทำให้การรับรู้และการให้ความหมายเดิมที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนหน้านั้นสูญสลายไปอย่างสิ้นเชิง

การวิเคราะห์องค์การผู้ผลิตสื่อมวลชน

หากประเมินผลการทำงานของสื่อมวลชนในเรื่องสิ่งแวดล้อมตามแนวความคิดเรื่องบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนที่ว่าสื่อมวลชนที่ดีต้องมีหน้าที่คอยติดตามสำรวจสอดส่องสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในสังคม สื่อมวลชนส่วนใหญ่มักจะสอบผ่าน นักวิชาการสำนักคิดหน้าที่นิยมมักมองความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับสิ่งแวดล้อมไปในทางที่ดีว่าสื่อมวลชนน่าจะมีบทบาทหน้าที่ที่สร้างสรรค์ต่อเรื่องสิ่งแวดล้อม แต่ยังมีนักคิดอีกกลุ่มที่สงสัยว่าสื่อมวลชนมีบทบาทหน้าที่เชิงสร้างสรรค์อย่างนั้นจริงหรือ ในเมื่อความจริงเบื้องต้นมีอยู่ว่าสื่อมวลชนผูกติดอยู่กับระบบทุนนิยมซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างแนบแน่น ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมต้องพึ่งพาอาศัย

สื่อมวลชนเป็นอย่างมากในการผลักดันลัทธิบริโภคนิยมให้เติบโตอันจะส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมขยายตัวมากขึ้น ขณะเดียวกันสื่อมวลชนก็ดำรงอยู่ได้เพราะงบประมาณสนับสนุนจากผู้อุปถัมภ์ที่เป็นผู้ประกอบการธุรกิจอุตสาหกรรม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วสื่อมวลชนจะเสนอเนื้อหาสาระในเชิงสร้างสรรค์ต่อสิ่งแวดล้อมหรือไม่ (บุญรักษ์ บุญญะเขตมาลา, 2537:140-145)

ความสนใจในคำถามที่ว่าใครเป็นคนควบคุมสื่อนี้ก่อให้เกิดความสนใจศึกษาเรื่ององค์กรผู้ผลิตสื่อ โดยนักวิชาการสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองตั้งคำถามดังต่อไปนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2541ก: 116)

- ทำไมผลงานสื่อจึงปรากฏออกมาในรูปลักษณะนั้น และทำได้อย่างไร
- คนทำงานด้านสื่อมวลชนสามารถรักษาความเป็นอิสระในการทำงานท่ามกลางข้อจำกัดได้อย่างไร
- บรรดาปัจจัยภายนอกทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การเป็นเจ้าของสื่อ การบริหารจัดการ นโยบายขององค์กร เทคโนโลยี การเงินได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำงานขององค์กรผู้ผลิตอย่างไรบ้าง

จากคำถามข้างต้นนำไปสู่การศึกษาวิเคราะห์องค์กรผู้ผลิตสื่อมวลชน ซึ่งสามารถจัดระดับการวิเคราะห์ที่ได้เป็น (Dimmick&Coit, 1982 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2541ก: 118-120)

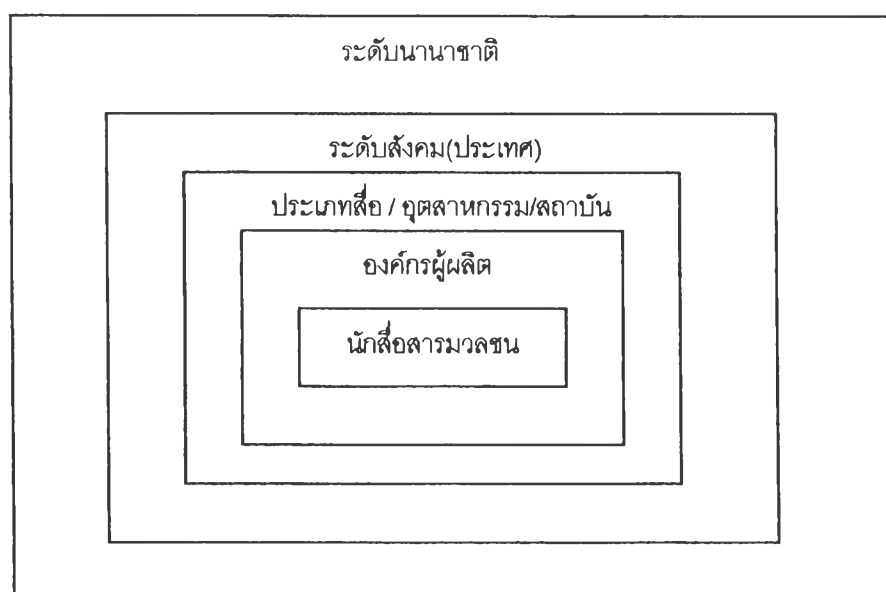
ระดับแรก คือ ตัวบุคคลที่ทำงานด้านสื่อ ถึงแม้ว่าปัจเจกบุคคลจะต้องเป็นพนักงานหรือเจ้าหน้าที่ในองค์กร แต่ทว่าพวกเขาก็สามารถจะมีอิสรเสรีภาพในตัวเองได้ ในการวิเคราะห์จึงถือเอาระดับนี้เป็นระดับแรก เกณฑ์ที่ใช้วิเคราะห์ในระดับปัจเจกนี้อาจจะได้แก่ บทบาท ภูมิหลังทางสังคม ทศนคติส่วนบุคคล เพศ ศาสนา อายุ ฯลฯ

ระดับสอง คือ องค์กร การวิเคราะห์องค์กรมีหลายมิติ ตั้งแต่การจัดแบ่งกลุ่มหรือแผนกย่อยต่างๆ ภายในองค์กรหนึ่ง ความสัมพันธ์ภายในองค์กร ฯลฯ นอกจากนั้นยังอาจจะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรผู้ผลิตนั้นกับองค์กรอื่นๆ หรือสถาบันอื่นๆ ในสังคม

ระดับสาม คือ ประเภทของสื่อหรืออุตสาหกรรมหรือสถาบัน เป็นระดับที่มีการรวมตัวสูงขึ้นมากกว่าระดับองค์กรเพียงองค์กรเดียว เช่น การรวมตัวของสื่อประเภทเดียวกันเป็นสหพันธ์หรือสมาคม รวมทั้งการรวมตัวของสื่อเป็นอุตสาหกรรมหรือเป็นระดับสถาบัน เช่น สถาบันหนังสือพิมพ์

ระดับสังคม ได้แก่ สถาบันที่มีขอบเขตในระดับสังคม เช่น รัฐบาล หรือ หน่วยงานระดับชาติ เช่น พรรคการเมือง

ระดับข้ามชาติหรือนานาชาติ เป็นองค์กรหรือหน่วยงานที่มีขอบเขตเกินระดับชาติ เช่น บริษัทโฆษณาซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นบริษัทระดับข้ามชาติที่มีสาขาอยู่ในหลายประเทศ หรืออาจจะเป็นหน่วยงานสากล เช่น ยูเนสโก เป็นต้น

ภาพที่ 2.1 ภาพแสดงระดับการวิเคราะห์เรื่องการสื่อสาร (Dimmick&Coit, 1982 อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2541ก:119)

การวิเคราะห์องค์ประกอบขององค์กรสื่อมวลชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2541ก: 120-127) ประกอบด้วย

1. ธรรมชาติและขนาดขององค์กร สื่อมวลชนแต่ละประเภทมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน มีประวัติความเป็นมา มีหน้าที่และภาพลักษณ์ที่เฉพาะตัว ดังนั้นธรรมชาติของแต่ละองค์กรจึงแตกต่างกัน นอกจากนี้ขนาดขององค์กรยังเป็นตัวแปรสำคัญในการวิเคราะห์องค์กรเพราะขนาดขององค์กรจะเป็นตัวกำหนดลักษณะอื่นๆ ขององค์กรเช่น ระบบความสัมพันธ์ การแบ่งระบบงาน

2. จุดมุ่งหมาย / เป้าหมายขององค์กร คำถามในการศึกษาเป้าหมายองค์กร เช่น เป้าหมายขององค์กรคืออะไร องค์กรใช้กลไกอะไรบ้างเพื่อดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย

3. ภารกิจและการแบ่งงานกันทำ/กลไกที่ใช้ในการปฏิบัติการกิจ เช่น กลไกที่ใช้และวิธีการใช้กลไกเฉพาะตัวของแต่ละองค์ในการควบคุมการทำงานมีแตกต่างกันไป

4. กลุ่มเป้าหมาย แต่ละองค์กรมีกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกันไป คำถามที่สำคัญคือการจัดลำดับความสำคัญของกลุ่มเป้าหมายเป็นอย่างไร กลไกการดำเนินความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม รวมทั้งกลไกที่ใช้จัดการในกรณีที่เกิดความขัดแย้งระหว่างการตอบสนองความต้องการที่ขัดแย้งกันของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ

5. การศึกษาบุคลากร ในประเด็นการบริหารและจัดการกับบุคลากร การจัดแบ่งประเภทคนทำงานตามลักษณะของงาน การฝึกอบรมด้านวิชาชีพและแรงจูงใจในการทำงานของบุคลากรในองค์กร ความพึงพอใจในการทำงาน บุคลิกและความสามารถของนักสื่อมวลชน

กระบวนการทำงานข่าว (สรุปความจากเอกสารการสอนชุดวิชาการข่าวและบรรณารักษณ์ หน่วยที่ 10-15,2530)

สำหรับสถาบันสื่อมวลชน ข่าวถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของหนังสือพิมพ์รวมถึงสื่อประเภทอื่นๆไม่ว่าจะเป็นวิทยุหรือโทรทัศน์ ข่าวเป็นกิจกรรมศูนย์กลางของบรรดาผู้ที่ประกอบอาชีพ

ด้านวารสารศาสตร์ สถาบันสื่อมวลชนไม่สามารถจะอยู่ได้ลอยๆ โดยปราศจากข่าว (กาญจนา แก้วเทพ และ ศิริชัย ศิริกายะ, ม.ป.ป.: 200)

และสำหรับผู้รับสาร กิจวัตรประจำวันหนึ่งที่มนุษย์จะกระทำเพื่อให้ตนเองรู้ทันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างมากมายและตลอดเวลาในส่วนต่างๆของพื้นผิวโลก ทั้งที่อยู่ใกล้ตัวในระดับท้องถิ่นที่ตนสังกัดและในพื้นที่ห่างไกล เช่น ต่างประเทศ คือการฟังและ/หรือดูและ/หรืออ่านข่าวสารที่น่าเสนอผ่านสื่อต่างๆไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เครือข่ายคอมพิวเตอร์หรือแม้กระทั่งมนุษย์ด้วยกัน แต่ละวันมนุษย์ต้องการและต้องรับรู้ข่าวสารเรื่องต่างๆมากมาย ไม่ว่าจะเป็นข่าวการเมือง ข่าวเศรษฐกิจ ข่าวกีฬา ข่าวบันเทิง ข่าวสังคม ฯลฯ

การรายงานข่าวถือเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติการกิจของสื่อมวลชนต่อสังคม ทว่ากว่าที่ข่าวแต่ละข่าวจะสำเร็จได้ในแต่ละวันนั้นต้องผ่านกระบวนการเกี่ยวกับงานข่าว ซึ่งจะเริ่มต้นตั้งแต่การรวบรวมข่าวหรือข้อเท็จจริงจากแหล่งข่าวต่างๆ โดยผู้สื่อข่าวหรือแหล่งข่าวนั้นๆส่งเข้าไปยังกองบรรณาธิการ หลังจากนั้นกองบรรณาธิการก็จะมีการประชุมโต๊ะข่าวเพื่อประเมินคุณค่าข่าว คัดเลือกข่าว จัดลำดับความสำคัญของข่าวและพาดหัวข่าว พร้อมทั้งจัดหน้าหนังสือพิมพ์แล้วส่งพิมพ์เป็นหนังสือพิมพ์

แหล่งข่าวถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเกี่ยวกับงานข่าวนี้อยู่ เป็นแหล่งที่มาของข่าว ซึ่งเป็นเหตุการณ์หรือข้อเท็จจริงที่ผู้สื่อข่าวได้ไปสื่อข่าวเองหรือจากแหล่งข่าวเป็นผู้ส่งข่าวมาให้ด้วยเหตุนี้จึงแยกแหล่งข่าวออกตามลักษณะที่มาของข่าวได้เป็นแหล่งข่าวประจำ อาทิ รัฐบาล ทำเนียบรัฐบาล กระทรวง ทบวง กรม กองต่างๆรวมทั้งรัฐวิสาหกิจและภาคธุรกิจเอกชน แหล่งข่าวพิเศษ คือแหล่งข่าวที่ชี้แนะและแสวงหาข่าวที่มีลักษณะเฉพาะประโยชน์จากประชาชนหรือการแจ้งข่าวเตือนภัยให้ประชาชนทราบล่วงหน้า แหล่งข่าวที่เป็นองค์กรข่าวต่างประเทศ และแหล่งข่าวที่เป็นสิ่งตีพิมพ์ เช่น นิตยสาร วารสาร คำแถลงการณ์และใบปลิว เป็นต้น

ก่อนที่ข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ที่อุบัติขึ้นจากแหล่งข่าวดังกล่าวข้างต้นจะถูกนำมาตีพิมพ์เป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ จะต้องผ่านการดำเนินการตามกระบวนการเกี่ยวกับงานข่าวตามขั้นตอนต่างๆมากมาย ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นเส้นทางเดินของข่าวก็ได้ เส้นทางเดินของข่าวจากแหล่งข่าวหลังไหลไปสู่กองบรรณาธิการในแต่ละวันนั้นมีจุดเริ่มต้นจากผู้สื่อข่าวหรือแหล่งข่าว โดยการ

รวบรวมข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากแหล่งข่าวแล้วรายงานเข้าไปยังกองบรรณาธิการ ส่วนใหญ่เป็นข่าวจากผู้สื่อข่าวจากแหล่งข่าวประจำ หรือผู้สื่อข่าวภูมิภาค หรือแหล่งข่าวต่างประเทศ หลังจากนั้นเป็นหน้าที่ของผู้เรียบเรียงข่าวที่จะรับข่าวแล้วนำมาเขียนหรือเรียบเรียงเสียใหม่ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วจะส่งข่าวนั้นไปให้บรรณาธิการข่าว หรือบรรณาธิการข่าวในประเทศ หรือบรรณาธิการข่าวต่างประเทศ หรือหัวหน้าข่าวดำเนินการตามกระบวนการต่อไป

เมื่อบรรณาธิการข่าวได้รับต้นฉบับที่ผ่านการเขียนข่าวหรือเรียบเรียงข่าวมาแล้ว ก็จะกำหนดข่าวและเรื่องราวต่างๆที่จะตีพิมพ์ก่อนที่จะส่งต้นฉบับไปยังบรรณาธิการฝ่ายจัดหน้าเพื่อกำหนดความยาวสั้นและเนื้อหาของข่าวที่จะนำลงในแต่ละหน้ารวมทั้งขนาดของพาดหัวข่าวโดยเขียนกำกับไว้ที่ต้นฉบับแล้วจึงนำต้นฉบับเหล่านั้นไปที่โต๊ะตรวจต้นฉบับหรือโต๊ะข่าว ซึ่งจะทำหน้าที่ตรวจต้นฉบับและประชุมโต๊ะข่าวเพื่อประเมินคุณค่าข่าว คัดเลือกและจัดลำดับความสำคัญของข่าวและพาดหัวข่าว หลังจากนั้นจะส่งต้นฉบับที่แก้ไขปรับปรุงเรียบร้อยแล้วไปให้บรรณาธิการฝ่ายจัดหน้าเพื่อวินิจฉัยและดูแลความเรียบร้อยอีกครั้งหนึ่งจึงส่งต่อไปยังห้องเรียงพิมพ์ เพื่อเรียงพิมพ์แล้วจึงส่งไปยังห้องถ่ายภาพฟิล์มและทำเพลทหรือแบบพิมพ์ เพื่อแบบพิมพ์ไปเข้าแท่นพิมพ์พิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือพิมพ์

ในการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของกระบวนการการทำงานของนักข่าวสายสิ่งแวดล้อมในหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ จะใช้แนวความคิดเรื่องกระบวนการเกี่ยวกับงานข่าวเป็นกรอบในการสัมภาษณ์เพื่อให้ทราบถึงการทำงานของนักข่าวสายสิ่งแวดล้อมว่า ในทางปฏิบัตินั้นมีการทำงานเป็นขั้นตอนเหมือนกับที่เขียนไว้ในภาคทฤษฎีหรือไม่ และด้วยเงื่อนไขเฉพาะของข่าวสิ่งแวดล้อมทำให้การทำงานข่าวสิ่งแวดล้อมมีลักษณะแตกต่างไปจากการทำงานข่าวประเภทอื่นๆหรือไม่อย่างไร

การวิเคราะห์องค์การผู้ผลิตสื่อด้วยทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง

เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นทฤษฎีที่ผู้วิจัยใช้วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของงานข่าวสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นแนวการวิเคราะห์ที่มีจุดเน้นอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเศรษฐกิจกับพลวัตของอุตสาหกรรมสื่อและเนื้อหาเชิงอุดมการณ์ของสื่อ (McQuail, 1994 : 82-84)

โดยทั่วไป ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองได้สร้างแบบจำลองของสังคมโดยแบ่งโครงสร้างทางสังคมออกเป็นสองระดับ ระดับล่างได้แก่ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่อยู่ในมิติเศรษฐกิจ คือโครงสร้างเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต เช่น ใครเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต มีการแบ่งสรรผลประโยชน์อย่างไร และโครงสร้างระดับบนได้แก่สถาบันสังคมต่างๆ เช่น สถาบันการเมือง สถาบันด้านสังคมวัฒนธรรม แหล่งผลิตความคิดและอุดมการณ์ (กาญจนา แก้วเทพ, 2541ก : 47)

นักทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกลุ่มวัตถุนิยม (Materialism) มีมุมมองการอธิบายว่าโครงสร้างส่วนล่างจะเป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบน ถ้าอธิบายจากมุมมองของนักทฤษฎีกลุ่มนี้ โครงสร้างเศรษฐกิจมีอำนาจในการกำหนดการทำงานและทิศทางของสื่อซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบน ดังนั้นการดำเนินการผลิตสื่อจึงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของกลไกเศรษฐกิจ ลักษณะขององค์กรผู้ผลิตสื่อจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับสถานะทางชนชั้นของเจ้าขององค์กร ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นชนชั้นนายทุนและสารที่ผลิตขึ้นนั้นก็มักจะเกื้อหนุน ส่งเสริมอุดมการณ์หลักของชนชั้นและทำให้อำนาจควบคุมของชนชั้นนายทุนยังคงอยู่

ภาระที่สำคัญของชนชั้นนายทุนซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตด้านสื่อมวลชนคือการคงอยู่ให้ได้ในสังคมทุนนิยม ซึ่งต้องอาศัยความสามารถในการแข่งขันด้านการค้า ต้องพยายามสร้างผลกำไรสูงสุด ด้วยเหตุนี้องค์กรผู้ผลิตสื่อต่างพยายามเพิ่มปริมาณการผลิตและขยายงานไปสู่สื่อและธุรกิจประเภทอื่นๆ มีการรวมตัวระหว่างบริษัทต่างๆ ที่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมกัน ทั้งกลุ่มการเงินและกลุ่มอุตสาหกรรม ทำให้ความสามารถในการควบคุมการผลิตและแพร่กระจายความคิดผ่านสื่อมวลชนมีมากขึ้น อำนาจการครอบงำอุดมการณ์ของนายทุนจึงมีมากขึ้นตามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม องค์กรผู้ผลิตสื่อบางองค์กรอาจเป็นข้อยกเว้น คือ ไม่ได้ทำการผลิตสื่อเพื่อสร้างผลกำไรเป็นสำคัญแต่ทำเพื่อความภาคภูมิใจ เพื่อเกียรติภูมิ หรือเพื่ออุดมคติการเป็นสื่อมวลชนที่ดี (Murdock & Golding, 1977: 12-43)

เมื่อวัตถุประสงค์สำคัญขององค์กรผู้ผลิตสื่ออยู่ที่การแสวงหาผลกำไรสูงสุด สื่อมวลชนจึงต้องหาวิธีการนำเสนอที่จะทำให้ประชาชนสนใจบริโภคสื่อของตนให้มากที่สุด โดยตัวชี้วัดจะอยู่

ที่ปริมาณการโฆษณาที่เข้ามาลงในสื่อ สื่อมวลชนจะต้องผลิตสารที่มีเนื้อหาตอบสนองความต้องการของตลาดส่วนรวมเพื่อให้จำนวนผู้ชมรายการ ผู้อ่านหนังสือ ผู้ฟังวิทยุของตนมีมากขึ้น ซึ่งจะทำให้โฆษณาเข้ามามากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วสารใดที่ต่อต้านกระแสหลัก สารใดที่มีเนื้อหาไม่ตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย (โดยมากคือชนชั้นกลางที่มีอำนาจการซื้อสูง) ย่อมไม่มีโอกาสถูกนำเสนอผ่านสื่อมวลชน ผู้ผลิตสื่อจะพยายามลดการลงทุนในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนน้อย อย่างเช่น การรายงานข่าวแบบสืบสวนสอบสวน การผลิตรายการสารคดี เป็นต้น (McQuail, 1994: 82)

สิ่งเหล่านี้เป็นผลดีต่อระบบทุนนิยมและนายทุนผู้ครอบครองปัจจัยการผลิต แต่จะส่งผลเสียต่อชนชั้นผู้ด้อยโอกาสในสังคม ข้อเรียกร้องและความต้องการของประชาชนที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศที่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจะถูกละเลยและมองข้าม (Murdock & Golding, 1977: 37)